

Розвиток жанрово – стильового комплексу української історичної повісті XIX- поч. XX ст.

Кучерявенко Б.В., н.к.- Пошелюк І.С.

Криворізький автотранспортний технікум

Історична проза, поряд з іншими ділянками художнього відтворення історичного минулого, протягом століть залишається правдивим втіленням національного обличчя епох. Вплив стильових напрямків і тенденцій літератури на творчість повістярів XIX – початку XX ст. є одним із визначних факторів, що взаємодіють з жанровою специфікою історичної повісті.

Серед жанрової палітри історичної прози кінця XIX початку XX століття чільне місце займає повість. Літературознавчий словник подає таке трактування повісті

«Повість – епічний прозовий твір (рідше віршований), який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною їх розкриття займає проміжне місце між романом та оповіданням. Крім обсягу, повість різниться від оповідання розгорнутішим сюжетом, більшою кількістю другорядних персонажів, повнішою та глибшою їх характеристикою, наявністю описів. Розмежування повісті та роману менш виразне. Схожі вони за предметом зображення, засобами зображення, розкриттям характерів. Але повість охоплює менше коло проблем, коротший період із життя героя. Якщо в романі акцент робиться на розгортанні сюжету й розширенні кола проблем, то в повісті сюжет більш статичний: акцентується на глибшому аналізі одного чи кількох конфліктів, на описах. Як і в романі та оповіданні, велику роль у повісті відіграє голос автора або розповідача» [4.554]

Художні здобутки зовнішньої форми у повісті кінця XIX ст. є численними і вагомими. Кращі зразки романтичної історичної повісті (наприклад «Червоний диявол» М.Старицького) виявляють гармонійне сполучення дотримання вимог пригодницько-белетристичної жанрової специфіки з професійним інтересом до історіографічного та документального матеріалу.

Однак історична повість на рубежі XIX і XX століть (твори О. Маковея. А. Чайковського) виявляє тенденцію до втрати попередніх здобутків документалізму на користь масовій популяризації історії, будучи зосереджена на авантюрно-висхідному конструюванні сюжету та ствердженні засад житейської моралі; філософсько-історична повість першої чверті XX ст. (твори Г. Хоткевича) виводить українське історичне повістярство на якісно новий рівень інтерпретації історичного минулого, подає дидактичну основу функціонування образу ідеального державця та громадянина в контексті давніх вітчизняних традицій.

Серед жанрової палітри 50-60 років XIX ст. повість займає чільне місце. В цей період становище провідного літературного напрямку починає завойовувати реалізм. Ганна Токмань у статті «Цей багатобарвний мистецький світ» зауважує: «Реалізм постав як опозиція романтизму, його орієнтація спрямована на зневажену романтиками «низьку» дійсність і є спробою її узагальнення [6.59]

Постулати реалізму:

- світом керують соціальні закони: соціальний історизм приходить на зміну історизму романтичному;

- людина повністю залежить від суспільних відносин, є їх відтворенням, психологія героя, його стосунки з іншими пояснюються об'єктивними соціально-історичними обставинами;

- письменник намагається збагнути об'єктивний саморух дійсності і передати це об'єктивне знання та свій гуманістичний ідеал читачеві;

- життєподібність і типовість – провідні засади реалістичної поетики; характеротворення відбувається за принципом саморозвитку характеру;

- поведінка персонажа не виходить за межі внутрішньої логіки, ядром цього внутрішнього є соціальна приналежність героя.

У період 40-60х років відбувається характерне для реалізму розширення об'єкта художнього пізнання завдяки введенню особливостей життя інших верств суспільства, крім долі селянства. У художній прозі наявна проблема «людина і суспільства», боротьба людини з низів за існування, проти гніту соціального і національного. Людина зображена насамперед у своїй соціальній суті. Доля героя тісно переплетена із суспільними процесами. У системі персонажів домінує роль позитивного героя.

У 70-90 роках українська література, незважаючи на урядові репресії, зростала, все помітнішою ставала її роль у житті народу. В літературу прийшло чимало творчих сил, зокрема Франко, П.Мирний, І.Нечуй-Левицький. Величезними були здобутки художньої прози. У 70-90-і роки були написані найвизначніші твори І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, І. Франка, в яких порушувалися глобальні проблеми епохи, дано художнє відображення сфер народного життя. Особливістю манери письма 70-90-х років було те, що митці відходили від традиційної форми оповіді і широко застосовують іншу форму – об'єктивно – епічну. Загалом, « українська проза у 70-90–ті роки стала справжньою трибуною громадянської думки і суспільно- політичної боротьби; вона відзначалася глибокою актуальністю і політичною злободенністю, піднесла ідею революційного перетворення світу. Це викликало публіцистичну наснаженість й емоційну пристрась багатьох тогочасних художніх творів.»[2;354]

Петро Хропко зауважує: « Загалом українська література цього часу розвивається під шевченківським прапором реалізму, народності й національної самобутності. Подвижницька громадянська діяльність геніального поета, його полум'яна муза була орієнтиром для нового покоління українських письменників.»[7; 30]

У творах 70-х років XIX- першої чверті XX століть відчувається вплив документалізму, філософського та пригодницького елементу. Історико – пригодницькі елементи наявні у творчості багатьох митців цього періоду, а саме в Михайла Старицького, І. Нечуя – Левицького. У дусі пригодницько – історичного жанру витримані також інші твори 70-х років XIX та першої чверті XX століття. Серед митців цього жанру варто назвати О. Стороженка (« Марко Проклятий»), І.Франка (« Захар Беркут», «Петрії і Довбушуки»), А. Чайковського (« На уходах», « За сестрою»).

Історична повість XIX- поч.XX ст. позначена рисами романтизму, однак в окремих творах наявний реалізм зображення явищ, подій, героїв. Історична проза відображає життя тогочасного суспільства. Однак манера письма кожного з них відрізняється насамперед особливістю викладу. « Панівною формою художнього викладу в оповіданнях та повістях була традиційна, започаткована Г. Квіткою – Основ'яненком за народним зразком оповідань, що являла собою усний монолог людини з демократичного, найчастіше селянського середовища. Ставилася мета створити максимальне враження автентичності зображуваного, виявлялася настанова белетристів на документально – фактичну достовірність як один із засобів художньої правдивості творів» [3;198]

Цікавими з цієї точки зору є твори Марка Вовчка (« Кармелюк», « Маруся»), Є. Гребінки (« Нежинський полковник Золотаренко», « Чайковський»), О. Стороженка (« Марко Проклятий»), Гната Хоткевича (« Кам'яна душа», « Довбуш»), М. Старицького (« Оборона Буші»)

Повість « Марко Проклятий» сам Стороженко визначає як жанр поеми. Твір написаний на основі народних переказів і легенд, про що свідчить сам автор. І до цього часу існує приказка: « Товчеться , як Марко в пеклі». Головний герой за свої вчинки не може знайти ніде спокою, носячи страшенно важку торбу, що символізує вагу гріхів, які треба спокутувати. Образ Марка Проклятого, вимальований на основі народнопоетичної творчості, набуває символічних ознак. М. Зеров, досліджуючи творчість О. Стороженка в контексті тогочасної літератури, висуває таку думку: « Образ Марка Проклятого, задуманий первісно як образ вічного мандрівника, ускладнився потім рисами великого грішника. Його блукання – це і є рамка, в яку вставляються епізоди, пов'язані з часами Б. Хмельницького»[1;222-223]

Важливе місце в тогочасному літературному процесі посідає письменницька діяльність Г.Хоткевича . Письменник прилучився до розвитку такого жанру в українській літературі як історична повість. Більшість дослідників стверджують, що найбільшу популярність принесли йому твори з життя гуцулів – повісті « Кам'яна душа», « Довбуш», збірки новел і оповідань.

До інтерпретації образу О. Довбуша зверталось чимало письменників. Разом з тим він оспіваний в усній народній творчості. Г. Хоткевич,безумовно, використовує наявні джерела, але художне

осмислення постаті народного месника проходило шляхом глибокого з'ясування причин виникнення опришківського руху, розкриття системи образів твору на фоні суспільних взаємин того часу. Повість має всі особливості історичного твору, хоча густо пересипана народно – поетичними елементами. У повісті « Довбуш» образ народного ватажка опришківського руху є центральним. Для глибокого розуміння характеристики персонажа та тогочасних подій автор робить екскурс в минуле, показуючи кріпосницьку дійсність на західноукраїнських землях, засилля польської шляхти. Повість « Довбуш» є однією з кращих історичних повістей не тільки Західної України, а й всієї літератури.

Українська література збагачується жанрами, зокрема, окремі письменники пишуть історико – пригодницькі твори. Ця проза в основному орієнтувалася на кращі європейські зразки, а саме творчість Вальтера Скотта. « Класичними мотивами пригодницької літератури є любовна інтрига, любовний «трикутник» і колізії, пов'язані з ним. Цей мотив у багатьох повістях Старицького відіграє концептуальну сюжетотворчу і проблемно – тематичну роль»[5;6] Наприклад, в « Обороні Буші» зображені «проблемні» взаємини Орісі Завісної й Антося Корецького, до цього додається залицяння до героя молодої й пихатої шляхтянки. Читача інтригують накреслені письменником трикутники: Домаха – Степан Петраш – Марина («Розсудили»), Галя Балиха – Мартин Славута – Богдана Кошколдівна (« Червоний диявол»)

Отже, розглядаючи питання розвитку історичної прози кінця XIX поч. XX ст. можна зауважити, що у прозі цього періоду з'являються перші зразки образу «справедливого розбійника» - українського Робін Гуда. Перехід до нових естетичних критеріїв художнього моделювання вітчизняної та зарубіжної історії призвів до чіткішого оформлення жанрових ознак історичної повісті.

Список використаної літератури

1. Зеров М.К. Твори: В 2т.- К. Дніпро,1990р –Т.2: Історико- літературні та літературознавчі праці / Упоряд. Г.П.Кочура, Д.В. Павличка – К.: Дніпро, 1990р – с.219-231.
2. Історія української літератури (дожовтнева література) У2т. – Т.1- К.: Наукова думка, 1987р.- 630с.
3. Історія української літератури ХІХ стол.: У 3 кн. – Кн.2: Навчальний посібник / За ред.М.Т. Яценка.- К.: Либідь,1996р – с. 85-87
4. Літературознавчий словник – довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін.. –К.:ВЦ «Академія»,1997р-с.554
5. Поліщук В. « Цього жанру нам бракувало...» Історико- пригодницькі твори М. Старицького // Українська мова і література – ч.35 -2003р.- с. 5-8
6. Токмань Г. Цей багато барвінковий і мистецький світ // Дивослово.-2001р - №4 – с.58-61
7. Хропко П. Українське літературне життя 70-90-років ХІХ ст. // Дивослово. -1994р.- №3- с.28-32